

ДЕМОГРАФСКИ И ОБРАЗОВАТЕЛНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПЪРВИ „ЛАТИНОАМЕРИКАНСКИ“ КЛЪСТЕР

DEMOGRAPHIC AND EDUCATIONAL CHARACTERISTICS OF THE FIRST "LATIN AMERICAN" CLUSTER

Kaloyan Haralampiev

*Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria,
k_haralampiev@phls.uni-sofia.bg*

Georgi Naidenov

University of National and World Economy, Bulgaria, naidenov@tu-sofia.bg

Abstract. We present briefly the project "Clusters of the Capitalism. Typology and Dynamics of the Capitalist Economies", continued in 2014 under the title "Identification and Comparative Analysis of the Types of the State Capitalism and the Types of the Liberal Capitalism (Based on Cluster Analysis)." We examine the demographic and educational characteristics of one of the twelve revealed distinctive types of capitalism in the twentieth century, namely First "Latin American" cluster. A brief comparative analysis is made with similar characteristics of the First "Western European" and First "Eastern European" clusters.

Keywords: Cluster analysis of the types of capitalism, liberal capitalism, state capitalism, First "Latin American" cluster, First "Western European" cluster, First "Eastern European" cluster

През 2011 год. успешно приключи университетски проект “Клъстерите на капитализма Типология и динамика на капиталистическите икономики“. [1] Това е изследване, в което за пръв път типологията на капиталистическият начин на производство се извършва по **индуктивен**, а не по **дедуктивен** път, чрез използване на съвременни статистически методи. Настоящият доклад представя ново изследване „Идентификация и сравнителен анализ на видовете държавен и видовете либерален капитализъм (на основата на клъстерния анализ)“, като част от което се изследват демографски и образователни характеристики на един от дванайсетте видове капитализъм - **Първи „латиноамерикански“ клъстер**. Най-напред ще разгледаме резултатите от базовото изследване.

1. Клъстерният анализ на видовете капитализъм

За разграничаване на видовете капитализъм обикновено се използва дихотомията „**либерален капитализъм – държавен капитализъм**”. Обществата с либерален капитализъм са тези, които имат демократична политическа система, ограничен държавен сектор и минимизирана държавна намеса в икономическите процеси. Обществата на държавния капитализъм са тези, в които държавата има значима роля както в икономиката, така и в политиката.

Дълго време западноевропейският капитализъм се счита за единствено „**автентичен**”, **автохтоен** и **естествен**. Капиталистическото развитие на страните от втория и третия ешалон на капитализма се счита за успешно, тогава, когато в голяма степен наподобява развитието на страните от първия ешалон. Последните десетилетия обаче започва да се утвърждава разбиране, че различните страни и региони реализират прехода от традиционно, патриархално общество към съвременен капиталистически общество по **специфичен начин**. Налага се разбиране, че съществуват **различни видове капитализъм**, и че всеки от тях е **естествен** и **автентичен** за страните и регионите, където се извършва този преход. Във времето и пространството, в зависимост от специфичните природо-климатични условия, конкретното историческо развитие и пр. съществуват различни гроздове (**клъстери**) от държави, в които начинът на производство е **сходен**. Всеки от тези различни клъстери е специфичен **вид** капитализъм.

Следващата стъпка в научното изследване на видовете капитализъм е, тези самобитни видове капитализъм да се открият не по **дедуктивен**, а по **индуктивен** път. Тоест, самобитните видове капитализъм да се получат по „**естествен**” път – чрез клъстерен анализ по няколко основни индикатора.

За да извършим клъстеризацията събрахме данни по три основни индикатора:

- степен на развитост на страната, която изследваме чрез брутния вътрешен продукт на глава от населението на страните;

- дял на държавния сектор в националната икономика, за който използваме експертна оценка по петстепенна скала:

- Дял на държавния сектор до 20%
- Дял на държавния сектор между 20% и 40%
- Дял на държавния сектор между 40% и 60%
- Дял на държавния сектор между 60% и 80%
- Дял на държавния сектор над 80%

- участието на държавата в преразпределението на брутния вътрешен продукт, което изследваме по два начина: а) проследяваме динамиката на относителния дял на правителствените приходи спрямо брутния вътрешен продукт; б) проследяваме динамиката на относителния дял на правителствените разходи спрямо брутния вътрешен продукт. След това взимаме по-малкия от двата относителни дяла.

Методиката за статистически анализ на данните и клъстеризация е „йерархична агломеративна клъстеризация”. Държавите се групират в качествено еднородни групи въз основа на стойностите на трите основни количествени индикатора.

Периодът, за който открихме достатъчно дълги редове от статистически данни за един минимум от държави е от 1900 до 2005 години. Стъпката, която използваме е от 5 години.

В резултат на клъстеризацията за всяка от 22-те фиксирани години се получава от четири до десет клъстера. Във всеки клъстер има от една до 34 държави.

Установихме, че има ядра от държави, (или една държава – клъстер), които „протичат” последователно за по-продължителен, или сравнително по-кратък период от време през тези 22 фиксирани години. „Течейки” във времето, тези ядра „привличат” други държави, или – обратно, някои държави „бягат” от техния клъстер. Идентифицирахме **дванадесет** такива „случая”. Считаме, че тези „случаи” са разгръщащи се във времето **самобитни** видове капитализъм. Условно обозначихме тези клъстери като: Първи „западноевропейски” клъстер; Втори „западноевропейски” клъстер; Първи „латиноамерикански” клъстер; Втори „латиноамерикански” клъстер; Първи „източноевропейски” клъстер; Втори „източноевропейски клъстер”; „САЩ”; „Япония”; Първи „арабски” клъстер; Втори „арабски” клъстер; Първи клъстер на развиващите се страни; Втори клъстер на развиващите се страни.¹

Обозначенията „първи” и „втори” са свързани с: а) по-ранно, или по-късно появяване във времето; б) по-голяма или по-малка продължителност.

Изрично искаме да подчертаем, че предложените от нас названия са само първа крачка в определяне на вида капитализъм на всеки клъстер. На този етап названието на клъстерите е, така да се каже, **„географско”**. Впоследствие, ще се опитаме за всеки клъстер – либерален или държавен, да намерим подходящо название на неговия вид капитализъм. Това може да стане след като се изследват характерните му черти.

След като направихме клъстеризацията по трите показателя, събрахме статистическа информация по още 20 показателя, групирани в четири раздела: икономически показатели; социални показатели; демографски показатели и инфраструктурни показатели. Заедно с трите основни

¹ В тези условни наименования използваме кавички, за да укажем следното:

- когато наименованието на клъстера е събирателно, като например Първи „западноевропейски” клъстер, кавичките показват, че в този клъстер влизат и държави извън обозначения географски регион. (В конкретния пример това са най-често Австралия, Нова Зеландия и Канада.)

- когато наименованието на клъстера се състои от името на една единствена държава, като например „САЩ”, кавичките показват, че тази държава е само ядрото на клъстера, а през годините в него се включват и други държави. (В конкретния пример заедно със САЩ често се появяват Австралия и Швейцария.)

икономически индикатора, показателите стават 23 – девет икономически, три образователни, шест демографски и пет инфраструктурни. Основният ни източник на първични данни е книгата на В. R. Mitchell “International Historical Statistics. 1750-2005” в три тома съответно за Европа, Северна и Южна Америка и Африка, Азия и Океания. Индикаторите, използвани от нас, са резултат на преизчисление, най-вече на глава от населението или на 1000 човека (респ. на 1 000 000 човека) от населението.

Деветте икономически показателя са: Брутен вътрешен продукт на глава от населението, Годишен темп на прираст на БВП (в %), Дял на БВП разпределян от държавата (в %), Дял на държавния сектор в националната икономика, Безработица (в % от цялото население), Безработица (в % от работната сила), Индустиални (трудови) спорове (на 1 000 000 човека от населението), Въвлечени работници в индустриални (трудови) спорове (на 1000 човека от населението), Загубени дни поради индустриални (трудови) спорове (на 1000 човека от населението).

Трите образователни показателя са: Деца в основни и средни училища (на 1000 човека от населението), Учители в основни и средни училища (на 1000 човека от населението), Студенти в университетите (на 1000 човека от населението).

Шестте демографски индикатори са: Коефициенти за раждаемост и смъртност, Средна продължителност на предстоящия живот, Детска смъртност, Коефициенти за емиграция и имиграция

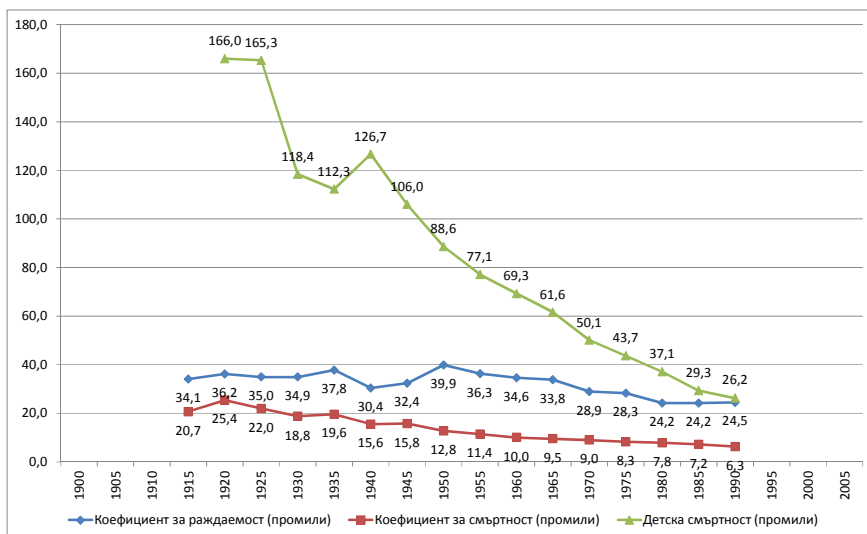
Петте инфраструктурните индикатори са: Дължина на железния път (километри на 1000 човека от населението); Превозени товари по железниците (тонове на глава от населението); Превозени пътници по железниците (на глава от населението); Пощенски услуги (писма на глава от населението); Телеграфни услуги (телеграми на глава от населението).

В настоящия доклад разглеждаме демографските и образователните индикатори на Първи „латиноамерикански” клъстер, който е клъстер с голяма продължителност и устойчивост във времето. През първото десетилетие на ХХ век той се състои само от една страна – Бразилия. Но след това „набъбва” и до 1990 година включително, е най-многобройния клъстер – включва най-много страни. След 1990 година обаче ситуацията става твърде сложна. Дали поради „нежните” революции в Европа, или поради политиката на „неолиберализъм” в много латиноамерикански държави, или поради някои други причини, става силна „мешавица” в съдържанието на клъстерите. Има основание един от тях да се счита за същия клъстер в периода 1995-2005 година. Но влизатите в него държави са много различни от тези в 1990 година. Например през 1995 година това са – Еквадор, Зимбабве, Иран, Йордания, Китай, Коста Рика, Мароко, Перу, Полша, Сирия, Тайланд, Филипини, Чили, Шри Ланка, ЮАР. Ето защо на този етап се въздържаме да твърдим с определеност, че именно това е Първи „латиноамерикански” клъстер. Но дори и изключвайки периода 1995-2005 година, със сигурност

можем да определим Първи „латиноамерикански” клъстер като един от клъстерите с най-голяма продължителност и устойчивост във времето.

2. Демографски характеристики на Първи „латиноамерикански” клъстер

Разглеждаме раждаемостта и смъртността заедно, защото според теорията за демографския преход „при прехода от традиционно към съвременно, индустриално общество закономерно се наблюдава преход от традиционен към съвременен режим на възпроизводство. Традиционният тип демографско възпроизводство най-общо се характеризира с високи равнища на раждаемост и смъртност, а съвременният – с ниски.” [2]

Фиг. 1. Динамика на коефициентите на раждаемост, смъртност и детска смъртност за Първи „латиноамерикански“ клъстер

Динамика на коефициентите на раждаемост, смъртност и детска смъртност за Първи „латиноамерикански“ клъстер показва следното:

а) Извънредно **бързо** намаляване на детската смъртност за 70 години – от 166 промила през 1920 год. до 26,2 промила през 1990 год. Това е косвен показател за успешното развитие на медицината и в частност на детската медицина в Първи латиноамерикански клъстер. Показва и развитието на добра цивилизованост на страните от този клъстер. Динамиката на детската смъртност в Първи „латиноамерикански” клъстер е много подобна на тази в Първи “западноевропейски” и Първи “източноевропейски” клъстери. В 1990 год. тя значително по-висока, отколкото на Първи “западноевропейски”

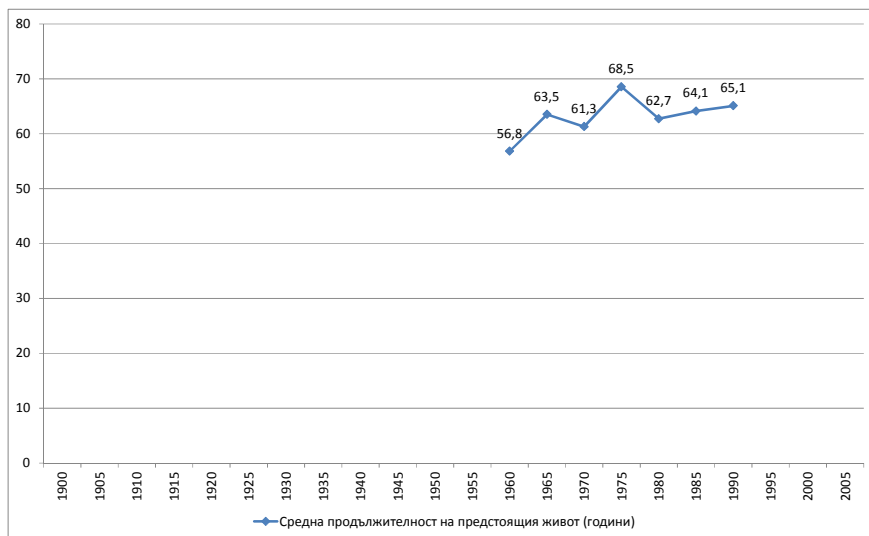
кълъстер (8,2%). Но “плътно” се е приближила до тази на Първи “източноевропейски” кълъстер (21,5%). [1]

б) Не така значително, но все пак **устойчиво**, намаляване на смъртността на населението. От 20,7 промила през 1915 год. тя намалява на 6,3 промила през 1990 год. Нейната динамика също е много подобна на тази в Първи “западноевропейски” и Първи “източноевропейски” кълъстери. В 1990 год. тя е по-ниска, отколкото в тези два кълъстера (съответно 10,0% и 10,7%). [1]

в) Устойчиво, макар и не високо намаляване на раждаемостта. От 34,1 промила през 1915 год. раждаемостта намалява на 24,5 промила през 1990 год. Превишаването на раждаемостта над смъртността през 1990 год. е **повисоко**, отколкото през 1915 год. Това, съчетано със значителното намаляване на детската смъртност, говори за доброто демографско развитие на страните от Първи „латиноамерикански“ кълъстер. Динамиката на раждаемостта в Първи „латиноамерикански“ кълъстер е много подобна на тази в Първи “западноевропейски” и Първи “източноевропейски” кълъстери. Но в него тя намалява с по-ниски темпове, отколкото в другите два и остава на сравнително по-високо ниво. В 1990 год. тя е значително по-висока, отколкото тази в Първи “западноевропейски” кълъстер (14,7%) и Първи “източноевропейски” кълъстер (13,9%). [1]

Средната продължителност на предстоящия живот „е най-важният, синтетичен показател за смъртността на дадено население. Намира широко приложение при сравнителни анализи. Този показател, за разлика от коефициента на смъртност, е „изчистен” от влиянието на възрастовата структура, което го прави един от най-важните демографски показатели, намиращи приложение и в социологическите изследвания”. [2]

Данните, които използваме, са от електронната база данни на Статистическото бюро на ООН за всички страни-членки, за периода 1960-2008 година.

Фиг. 2. Динамика на средната продължителност на предстоящия живот за Първи „латиноамерикански“ клъстер

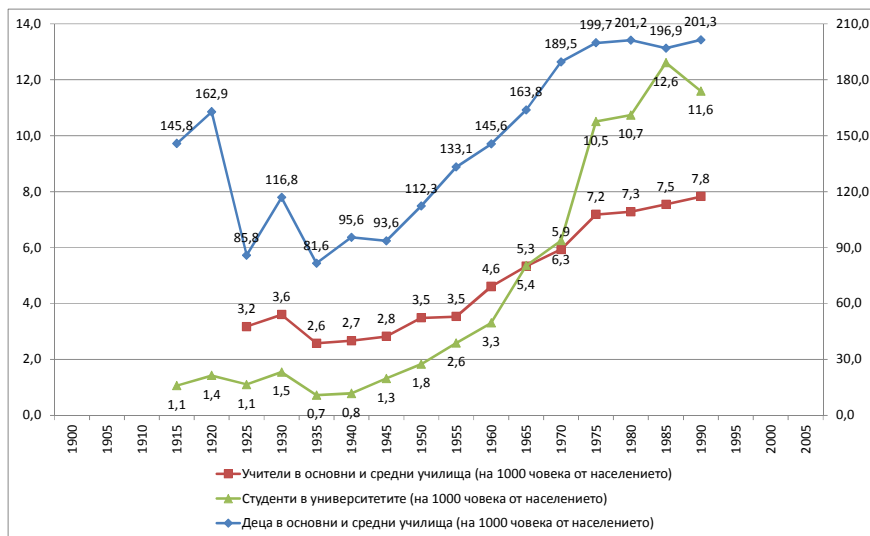
Динамиката на средната продължителност на предстоящия живот за Първи „латиноамерикански“ клъстер показва следното:

а) В периода от 1955 год. до 1990 год. средната продължителност на предстоящия живот се е увеличила съществено – от 56,8 на 65,1 години. Това показва значително **подобряване** на качеството на живота в този относително кратък исторически период.

б) Динамиката на средната продължителност на предстоящия живот е неравномерна. Тя се характеризира с бързи повишения, но и с бързи понижения. Което говори за като цяло **неравномерно** социално развитие. През 1990 год. тя е по-ниска, отколкото през 1975 год. – 65,1 срещу 68,5 години.

в) Средната продължителност на предстоящия живот на Първи „латиноамерикански“ клъстер е значително по-ниска, отколкото на Първи „западноевропейски“ и по-ниска, отколкото на Първи „източноевропейски“ клъстери. [1] Което показва, че въпреки подобрието, качеството на живот в изследвания период е по-ниско, отколкото на другите два клъстера.

3. Образователни характеристики на Първи „латиноамерикански“ клъстер

Фиг. 3. Динамика на образователните индикатори за Първи „латиноамерикански“ клъстер

Динамиката на образователните индикатори за Първи „латиноамерикански“ клъстер показва следното:

а) Периодът от 1915 до 1940 год. се характеризира с **неустойчива** динамика на децата в основни и средни училища (на 1000 човека от населението). Като цяло този период се характеризира с **намалвяване** на децата в основни и средни училища (на 1000 човека от населението). След това започва устойчиво **повишаване**. През 1990 год. броят им е 201,3, който е повече от най-високия брой през 1920 год. – 162,9. Като цяло динамиката на децата в основни и средни училища (на 1000 човека от населението) на Първи „латиноамерикански“ клъстер е много по-неустойчива, отколкото тази на Първи “западноевропейски” и Първи “източноевропейски” клъстери. Но през 1990 год. тя е по-висока, от колкото в тези два клъстера (съответно 151,2 и 147,8 на 1000 човека от населението). [1] Причината е, относително по-високата възраст на населението в Първи “западноевропейски” и Първи “източноевропейски” клъстери.

б) Приблизително в **синхрон** с тази динамика, но не с такива остри повишавания и спадове се характеризират другите два показателя – учителите в основни и средни училища (на 1000 човека от населението) и студенти в университетите (на 1000 човека от населението). И за двата

показателя периодът от 1915 до 1940 год. е неустойчив. След това започва устойчиво повишаване. То е особено бързо за студентите в университетите (на 1000 човека от населението), които от 1,1 през 1915 год. стават 11,6 през 1990 год.

в) Динамиката на учителите в основни и средни училища (на 1000 човека от населението) в Първи „латиноамерикански“ клъстер е сходна с тази на Първи “западноевропейски” клъстер. И в двата броя на учителите се увеличава. Но през 1990 год. учителите в основни и средни училища (на 1000 човека от населението) в Първи „латиноамерикански“ клъстер (7,8 на 1000 човека от населението) е по-ниска, отколкото на Първи “западноевропейски” клъстер (9,6 на 1000 човека от населението). Тя е по-ниска и от тази в Първи “източноевропейски” клъстер (9,0 на 1000 човека от населението), макар и не в този размер. [1]

Заклучение

В заключение може да се каже следното! Демографското и образователното развитие на Първи „латиноамерикански“ клъстер е **добро**. Като се има предвид, че повечето от държавите в него са бивши колонии на Испания и Португалия, считаме, че развитието на този самобитен вид капитализъм е **успешно**.

Литература

1. NAYDENOV, G., HARALAMPIEV, K., PRODANOV, V., PACHKOVA, P. Klasterite na kapitalizma. Tipologiya i dinamika na kapitalisticheskite ikonomiki. Sofiya: Izdatelski kompleks – UNSS, 2012
2. SUGAREVA, M. Vavedenie v demografiyata. Sofiya: Avalon, 2004